

**ЭКОЛОГИК ҚОНУНЧИЛИГИНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ЮРИДИК
ЖАВОБГАРЛИК САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ МУАММОЛАРИ.**

Қобилов Шухрат Рузиевич
юридик фанлар номзоди, доцент

Аннотация

Мазкур мақолада экология қонунчилигини бузганлик учун юридик жавобгарлик, мазкур жавобгарликни белгилаш асослари, ушбу жавобгарликни қўллаш самарадорлигини оширишга доир фикр-мулоҳазалар ўз аксини топган.

Калит сўзлар: ҳуқуқбузарлик, экодогик онг, экологик хато, броконьерлик, нейтраллаштириш

Ҳуқуқ самардорлиги долзарб ижтимоий эҳтиёжларни ўзида ифода этиши, ҳуқуқий нормалар ҳаракати натижалари эса ижтимоий фойдали бўлиши лозим.

Ҳуқуқ ижтимоий муносабатларга таъсир ўтказаетганда ўзаро жуда яқин ҳамкорлик қилганликлари ҳамда ижтимоий тартибга солишнинг бошқа воситалари билан чамбарчас боғлониб кетганликлари сабабли ижобий ижтимоий аҳамиятга эга бўлган натижалари эришишда ҳуқуқий таъсирининг “улушини” ҳисоблаб чиқиш амалда жуда қийин ишдир. Аммо шу билин бирга ижтимоий самарадорликка эришишда ҳуқуқий нормаларнинг ижобий роли ёхуд бошқага айтадиган бўлсак, ҳуқуқий самардорликнинг мувжадлиги катта ёрдам бериши мумкин. Ҳуқуқий адабиётларда куйидагилар худди шундай мезонлар сифатида тилга олинади: долзарб экологик аҳамиятга эга бўлган ижтимоий эҳтиёжлар ҳуқуқий нормалар мақсадларида акс эттирилганлиги; Ҳуқуқий санкцияларнинг экологик ҳуқуқбузарлик оғирлигига мос келиши; жазо муқаррарлиги принципига мунтазамриоя қилиши; экологик онги юксак даражада бўлган фуқароларнинг, мансабдор шахсларнинг табиатни муҳофаза қилиш борасидаги юридик жавобликнинг амалдаги механизмига муносабати самарадорлик мезони бўлиб хизмат қилади.

Табиатни муҳофаза қилиш борасидаги юридик жавобгарлик чоралари ижтимоий самарадорлигининг умумлаштирувчи кўрсаткичи экологик ҳуқуқтартибот ҳолатининг уларнинг таъсири остида ва кўрсатилган

Бошқача айтадиган булсак, ҳуқуқий самарадорликнинг мавжудлиги катта ёрдам бериши мумкин. Ҳуқуқий адабиётларда куйидагилар худди шундай мезонлар сифатида толпа олинади: долзарб экологик аҳамиятга эга булган ижтимоий эҳтиёжлар ҳуқуқий нормалар мақсадларакс эттирилганлиги; Ҳуқуқий санкцияларнинг экологик ҳуқуқбузарликлар оғирлигига мос келиши; ҳуқуқий куллашнинг юкори даражада экан лиги; жазо муқаррарлиги принципига Муртаза

риоя килиш. Экологик онги юксак даражада булган фукарларнинг, мансабдор шахсларнинг табиатни муҳофаза килиш борасидаги юридик жавобгарликнинг амалдаги механизмига муносабати самарадорлик мезони булиб хизмат килади.

Табиатни муҳофаза килиш борасидаги юридик жавобгарлик чоралари ижтимоий самарадорлигининг умумлаштирувчи курсатгич экологик ҳукуктартибот ҳолатининг уларнинг таъсири остида ва курсатилган йуналишида узгаришидир.

Табиатни муҳофаза килиш борасидаги юридик жавобгарлик самарадорлигининг асосий шартларидан бири қонунчиликни такомиллаштиришдир

Бизнинг назаримизда, экологик ҳукукбузарликлар учун юридик жавобгарлик тугрисидаги қонунларни, агар улар ҳукукий консалтация воситасида, биринчидан, узаро боғлиқ, узаро мослашган жавобгарлик нормалари ва турлари тизимини бирлаштира; ижтимоий ва юридик жиҳатдан мақсадга муҳофаза килиш борасидаги муносаатларнинг қамраб олма; юқорида тилга олинган ҳолатлар оқибатида сифатида экологик ҳукук тартиботни урнами ва қуллаб-қувватлашга нисбатан жамиятнинг объектив эҳтиёжларига адекват муносабат билдирса, такомилга етган деб тан олиш мумкин. Қонунчилик ва унинг амал қилишини таҳлил қилинган ушбу курсаткичларга мослашиб иш юритиш табиатни муҳофаза килиш борасидаги юридик жавобгарлик тугрисидаги амалдаги қонунчиликнинг қанчалар такомилга етганлиги даражасини аниқлаш, унинг етарли даражада самарадор эмаслигининг асосий сабабларини топиш ва самарадорликни оширишнинг энг мақбул усуллари ва чораларини тақлиф қилиш имконини беради.

Юқорида баён қилинганларга биноан, табиатни муҳофаза килиш борасидаги юридик жавобгарлик чораларининг энг мақбул, энг оқилона тизими унда қуйида ҳавола этилаётган курсаткичлар ва сифатлар мавжудлиги билан тавсифланади:

1) Қонунчиликда табиатни муҳофаза килиш борасидаги юридик жавобгарликнинг ягона ва умумий мақсадининг туган таърифлаб берилганлиги; экологик ҳукукбузарликлар учун юқлатилаган жавобгарликнинг барча турларининг тенг равишда шу мақсад билан тулдирилганлиги, бу эса улар орасидаги узаро ҳамкорлик ва мослашганликни таъминлашнинг дастлабки шартидир.

2) Умумий мақсад аниқлаштирилаётганда жавобгарликнинг ҳар бир турининг функционал узига ҳосликларининг ҳисобга олиниши;

3) Жавобгарликнинг битта тури доирасидаги турли нормалар уртасида мутаносиблик ва мослашганликнинг мавжудлиги;

4) Экологик ҳукукбузарликнинг ҳар қандай фактига нисбатан самарали

таъсирини таъминлаш лаёкати маъносида юридик жавобгарликнинг барча турларининг юксак даражадаги узаро ҳамкорлиги:

5) Уз харакати билан табиатни муҳофаза килиш борасидаги муносабатларнинг алохида элементлари, жихатларининг эмас, балки бутун мажмуини камраб олиш.

Илмий тадикикатлар, ташкилий бошқарув, ҳуқуқ ижод килиш фаолиятининг бор кучи ушбу курсатгичларнинг мумкин қадар аниқланишини таъминлашга қаратилиши лозим. Шу билан бирга бу фаолият мунтазам характерга эга булиши керак. Бу ҳолат табиатни муҳофаза килиш борасидаги юридик жавобгарликнинг табиатни муҳофаза килиш борасидаги муносабатларнинг тараккий этиш динамикасига мос равишда узлуксиз узгариш ва такомиллаштиришни таказо этиш билан изоҳланади.

Шунга мос равишда баъзи ҳолларда баъзи бир нормаларнинг ҳаракат килиш зарурияти йуқолади, бошқа ҳолларда эса, аксинча, табиатни муҳофаза килиш борасидаги ижтимоий аҳамиёт ҳуқуқий таъсир доирасидаги янги, қушимча жавобгарлик нормаларини қушишни ёки мавжуд нормаларнинг ҳаракат доирасини кенгайтиришни таказо этади.

Шундай қилиб, экологик ҳуқуқ-тартибботни таъминлаш манфаатлари экологик вазият диалектикаси табиатни муҳофаза килиш борасидаги юридик жавобгарликнинг табиатни муҳофаза килиш борасидаги муносабатларга узлуксиз равишда самарали таъсир курсата оладиган тизимини узил-кесил яратиш имкониятини истисно этади.

Шу сабабдан жавобгарлик тугрисидаги амалдаги қонунчилик самарадорлиги даражасини аниқлаш, унитаркомиллаштириш ҳолатлар ва эҳтиёжларни инобатга олган ҳолда, шунингдек, табиатни муҳофаза килиш борасидаги муносабатлар ривожланишининг энг характерли йуналишларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши лозим. Бундай диалектик, аниқ-тарихий, ижтимоий-ҳуқуқий ёндашув табиатни муҳофаза килиш борасидаги юридик жавобгарликнинг ижтимоий самарадорлиги даражасини таҳлил қилишнинг, уни янада тараккий ёттиришнинг аниқ йуллари ва усуллари белгиланишнинг ишончли асосидир.

Қонунчилик самарадорлигининг меъзонлари ва шартларига қуйиладиган, юқорида баён қилинганларга талаблар нуктаий назаридан таҳлил қилиш табиатни муҳофаза килиш борасидаги юридик жавобгарлик институтининг тараккий объекти объектларни тартибга солиш йулидан борган деб ҳулоса қилиш имконини беради. Курсатилган институт доирасига табиатга таалукли ижтимоий муносабатларнинг бутун тизим эмас, балки алохида объектларга унсурларга асосланади.

Дахлдор қисмигина жалб қилинган. Бундай ҳолат табиатни муҳофаза

килиш тугрисидаги конунчиликнинг hozirgi saviasiga, darajasiga mosdir. Zero, tabiat muhofazasi hozirgi paitda yagona, yaxlit tizim sifatida emas, balki uning alohida ob'ektlarini: erni, suvni, atmosfera havosini himoya kiliш vositasida amalga oshirilmoqda. Shunga mos ravishda tabiatni muhofaza kiliш borasidaги юридик жавобгарлик институти табиятни муҳофаза килиш тугрисидаги конунчиликнинг тузилмавий элементи сифатида алоҳида об'ектлар билан иш куради. Яъни хайвонат дунёсига, урмонларига, сув хавзаларига етказилган загар учун у ёки бу табият об'ектининг муҳофазаси ёки ундан фойдаланиш коидаларини бузганлик учун жавобгарлик юклатиш масаласини хал этади.

Табиятни муҳофаза килиш борасидаги муносабатларни алоҳида об'ектлар буйича тартибга солиш экологик нотугри фаолиятнинг салбий оқибатларини тулик ҳисобга олиш ва нейтраллаштиришга (безарар килиб қуйишга) фактларга ва оқибатларга бир хилда адекват муносабат билдирадиган жавобгарлик тугрисидаги конунчилик хали ишлаб чиқилмагани йук. Табият яхлитдир ва у узаро алоқаларнинг маълум тизимини ташкил этади. Бу эса, тегишли равишда, конунчиликнинг узаро алоқадаги ва бир-бирининг кам-кустини тулдирадиган ҳуқуқий нормалардан ташкил топишини таъказо этади.

Ерга оид ҳуқуқбузарликларнинг энг куп тарқалганлари қуйидагилардир: ерларни узбошимчалик билан эгалаб олиш; ер участкаларини ҳеч қандай мақсадсиз, беҳуда тарқатиб юбориш ҳамда улардан бошқа мақсадларда фойдаланиш; қишлоқ хужалиги экинзорларини асоссиз равишда давлат ер фондининг бошқа тоифаларига махсулдорлиги оширишини таъминловчи ер муҳофазасига оид махсус тадбирларни бажармаслик. Нормадан ортикча сугориш ва ҳар хил минерал уғитларни ишлатиш натижасида ернинг шурлаб кетиши тарқалганлик жихатидан энг катта хавф тугдиради. Табият бойликларидан комплекс равишда фойдаланиш принципининг бузилиши ҳамда иқтисодга ва табият бойликларига катта зарар етказади. Бу тоифадаги ҳуқуқбузарликлар айниқса ишлаб чиқаришнинг казиб ишловчи соҳаларга ҳосдир, бк ерда маъмурий ёндашув натижасида ер ости бойликларини танлаб узлаштириш амалга оширилади ва уларни казиб олишда катта нобудгарчиликларга йул қуйилади.

Экологик ҳуқуқбузарликлар тузилишида, бизнинг назаримизда, бевосита ишлаб чиқариш жараёнида олдинги босқичларда содир этиладиган ҳуқуқбузарликларни алоҳида ажратиш курсатиш лозим.

Экологик хато бошқарув қарорларини қабул қилиш, экологик талабларни ҳисобга олмасдан лойиҳалаштириш шундай ҳуқуқбузарликлар сирасига қиради. Бу тоифадаги ҳуқуқбузарликлар оқибати қупчилик анча вақтлар утиб кетгач юзага чиқади. Удар олдиндан айтиб булимайдиган ва кенг қамровли салбий

окибатларга олиб келиши билан ажралиб туради.

Табиатни муҳофаза қилиш тугрисидаги қонунчилик талабларига панжа орасида қараш, лойиха тузишда экологик қоидалардан четга чиқиш, ишлаб чиқариш ҳужалик режаларида иқтисодий ва экологик тадбирларнинг бир-бирига мос эмаслиги ушбу тоифадаги ҳуқуқбузарликларга ҳосдир.

Уларнинг қупчилигида Қелажақдаги ишлаб чиқариш фарлиятида экологик ҳуқуқбузарликлар содир эти лиги гуё олдиндан лойхалаштириб қуйилгандек туюлади.

Жиноятгалаб фактларнинг узига ҳослиги туфайли ишлаб чиқариш фаолияти жараёнларининг воситасиз, табиатга таъсир курсатишлари натижасида фуқаролар содир этадиган экологик ҳуқуқбузарликларни алоҳида тоифага ажратиш мақсадга мувофиқдир. Бу ерда табиатдан гайриҳуқуқий равишда фойдаланиш, табиат бойликларини узлаштириш ёки йук қилиб юборишлар назарда тутилмоқда. Броконъерлик, яъни ов қоидаларини бузиш, қайта тикланиш қоидаларини бузиш шулар жумласидандир. Бу тоифадаги ҳуқуқбузарликларнинг энг хавfli томони уларнинг қенг тарқалганлигидадир. Табиатни муҳофаза қилиш борасидаги юридик жавобгарлик самарадорлигини ошириш буйича чора-тадбирлар белгилашда эколик маданият даражасининг пастлиги, қуплаб қишиларда экологик онгнинг йуклиги, табиатни муҳофаза қилувчи органларнинг мавжуд тизимида умумпрофилактик, назорат ва ҳуқуқни қуплаш ҳаракатларини амалга ошириш учун етарли даражада ташкилий-ҳуқуқий, маданий-техникавий шарт-шароитларнинг йуклиги, экологик ҳуқуқбузарлик фактоарига нисбатан прокуратура, суд ва бошка ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг етарли даражада фаоллиги картин қуплиги етишмаслиги сингари экологик ҳуқуқбузарликлар содир эти лиги даражасига таъсир курсатувчи фактора эътиборга олиниши шарт. Баён қилинганларнинг барчаси табиатни муҳофаза қилиш борасидаги юридик жавобгарликнинг самарадорлиги объектив ва субъектив тартибдаги қуплаб узаро боғланган ва узаро ҳамқорлик қиладишан факторлардан тошқил топали, деган ҳулосага олиб қелади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023-й., 03/23/837/0241-сон)
2. Малейн Н.С. Правонарушение понятие, приены ответственность – М.: 1985
3. Ғуломов М., Жўраев Й. Экология: жиноят ва жазо – Т.: Ўзбекистон, 1991
4. Дубовник О.Л. Механизм действия права вохране окружающей среды – М.: Наука 1984 й
5. Денисов Ю.А – Общаятеория правонарушения и ответственности – л. Изд-во ЛГУ, 1983 г